

3. Dyrkningens æstetik

Malene Hauxner

“Det gamle ord bygge, som siger at mennesket er for så vidt det bor, har nu tillige en anden betydning: at sørge for og at pleje, nemlig at bygge marken, at bygge vinen.” (Jf. dansk byg = det dyrkede korn)^a

Således som Martin Heidegger fremstiller det, har dyrkningen eksistentiel betydning. Det er min påstand, at den må-

de man dyrker jorden på, forfinet i landskabs- og havekunsten, kan fortælle os om synet på naturen, den ydre såvel som den indre. Landskabet i byen er mit forskningsfelt og planlægning af og forståelse for betydningen af det mit fagområde. Det landskab, der huser jordbruget, kan, hvis vi tror på Heidegger, også, som landskabet i byen, ses som et arkitekturværk, som noget bygget.

Gartnerens og hyrdens æstetik

“Hortus”, grostedets latinske navn, og det tilsvarende oldnordiske *gård* og *gærde*, der betegner noget lukket og indhegnet, er ord, vi kender fra Grundtvigs rosengård og H.C. Andersens æblegård, fra sammenstillingerne kål-, abild-, vin- og kirkegård, fra det svenske *gårde* eller

trädgård, fra det tyske *garten*, det engelske *garden*, og det franske *jardin*. Gård er også beslægtet med slaviske ord som *grad* eller *gradu* for borg og by.

Vi har også en anden, nyere, nordisk betegnelse: *have*, som betyder græseng, skoveng, et indhegnet jordstykke ikke

Essayets bygger på forfatterens forskning præsenteret i afhandlingen *Fantasiens Have: det moderne gennembrud i havekunsten og sporene i byens landskab*, Kbh. 1993 på og i *Med himlen som loft: bygning og landskab, rum og værker, byens landskab: det moderne gennembruds anden fase 1950-1970*, Kbh. 2002 samt på projektet *Slangen i Paradis: opgør med og nyfortolkninger af modernismen: beskrivelse, udredning og tolkning af vestlig landskabs- og havekunst 1970-95* (forventes afsluttet 2006).

a. Fra Martin Heidegger. *Bauen Wohnen Denken* 1951. I: *Sproget og ordet*, på dansk ved Kasper Nefer Olsen, Kbh. 2000, 36.

primært til planter, men til dyr, et ord vi kender fra sammenstillingerne heste-, fole-, kalve-, ko-, dyre-, bi-, stak- og enghave. Også den svenske og den norske hage er et vænge, et indhegnet stykke til græsning, en delvis skovklædt eng. Haver er i sproglig henseende dyrehaver, hyrdelandskaber med en mere åben karakter end hortus, landskaber bestemt af deres formål græsning. Vi står således med to sproglige udtryk for haven: en lukket bestemt til planter – og en delvis åben til planter og dyr: *gården* og *haven*.

Svarende til disse to sproglige udtryk for havebegrebet findes to billedlige, vævet sammen med den tilgrundliggende produktionsproces, de to havebilleder som svarer til agerdyrkeren Kains og fårehyrden Abels professioner, hvoraf Vor Herre øjensynligt har foretrukket Abels.

Haven som *gård* er et veldyrket sted, lukket af for omverdenen af mure eller hække, så den er beskyttet mod uvelkomne mennesker og dyr. Dens første formål er at frembringe planteprodukter. Planterne står på række, én slags i hvert bed, træerne som i en plantage, med god plads omkring sig. Jorden er renholdt, ganske fri for ukrudt. Her råder dyrkeren dvs. gartneren, landmanden og arkitekten, og der arbejdes. Man kan se, at der netop er vandet. Der er system i sagerne. Der er vækst, rækkefølge, udvikling og orden. Den bare, nyrevne muld, spor efter en arbejdsindsats er som udtryk for den menneskelige kultur værdifuld. Små, nye, unge planter, der skal vokse, er smukke. Skønheden ligger i væksten. Ordenen skyldes menneskets indsats. Den smukke, harmoniske orden er opstået, fordi haven er menneskets

Figur 3-1. Den måde, man dyrker jorden på, er forfinet i landskabs- og havekunsten. G. N. Brandt. Mariebjerg kirkegård. Foto forf.

tumleplads. I den hortikulturelle have er der sammenfald mellem handlen og kraft.

Haven som *have* er en eng, et vænge eller et overdrev, et smukt pastoralt sted, der åbner sig mod omverdenen let beskyttet af et hegn eller som en lysning i en skov. Haven er befolket af dyr, som passes af en enkelt hyrde eller en usynlig snor. Her råder naturen, mens dyrene og den diskrete vogter ser til. Det ser ud, som om der ikke arbejdes, hyrden småblunder, dyrene spiser eller sover. Her er orden og system, men det er naturens egen orden. Havens tilsyneladende tilfældighed, anarki og stilstand skyldes selvstyre og stabil balance. Intet står på række og alt er blandet mellem hinanden. Det naturligt voksede, uregelmæssigt krogede, gamle maleriske, modne træ i lunden er smukt. Maleren, natur-

frederen, hyrden holder til her. Man foretager sig ikke noget, handling er problematisk. Man ødelægger nemt noget ved at gøre noget. Havens værdi ligger i, hvad man gør den til, og ikke i hvad man gør ved den.

Blændrammen kan gøres større, således at den indhegnede have udvides til det agrikulturelle landskab, og engen til græsning omfatter løvengen til høslæt. Begreberne hortus-pastorale dækker, hvad man kunne kalde *gartnerens* versus *hyrdens* æstetik. Når et givet værk indsættes i modellen, tegner der sig billedet af en æstetik, der kan hjælpe en til at se, om betydningen ligger i det ordnede eller det uordnede, i det klare eller det dunkle, i det menneske- eller det naturskabte – ud fra den teori, at læsningen af det æstetiske sprog kan afdække synet på naturen, den *ydre* som den *indre*.

Figur 3-2. Overdrevet – til græsning. Foto forf.

Den indre og den ydre natur

Hvis vi ikke lige skal til fest, så går vi, når vi går ud, ud i naturen, det fagfolk kalder landskabet. Natur betyder egentlig fødsel, det oprindelige og uforarbejdede og henviser i sin første betydning til menneskets væsen og egenart. Den indre og den ydre natur griber imidlertid ind i hinanden. Opfattelsen af, hvad der er naturligt, er skiftende. Når vi taler om at være naturlige, eller at noget er naturligt, kan det betyde, at vi følger vor væsens egenart med et menneskesyn, der i sin yderste konsekvens gør mennesket til natur.

Når vi er naturlige efter denne opfattelse, kan vi forestille os, at vi opfører os

netop, som vi mener den uforarbejdede natur gør, som de fritvoksende, selvgroede, naturligt selekterede, hjemmehørende planter, ikke tilfældigt, men efter en ganske bestemt plan, der ligger uden for den menneskelige rækkevidde. Udtryk som naturlig opførsel, naturlig kost og naturligt hjemmehørende planter er angiveligt beskrivende, men i virkeligheden vurderende. Det forarbejdede, det dyrkede, det kunstige, kunsten, kulturen bliver således det modsatte af den naturlige natur. Kunst bliver unatur. Det kan imidlertid anses for at være lige så naturligt at overvinde sin natur, hvis det er den handling, der gør et menneske til menneske.

Figur 3-3. Det landskab, som huser jordbruget, kan ses som noget bygget. Foto forf.

Danmark er et *skovland*. Stod det til "naturen", ville det meste af landet være dækket af skov. Rydninger i skoven og kendskabet til dyregødningens betydning har skabt betingelsen for landbrugs og landsbyernes eksistens. Hvor græssende dyr holdt skoven nede, opstod overdrev. De fandtes tæt ved bygninger, hvor ungvæget kunne overvåges, men også på vanskeligt dyrkbare arealer som skrænter og vandlidende områder, der blev afgrøftet for at undgå oversvømmelser og gøre dem egnet til græsning. På rigtige overdrev findes ingen træer, men er de ekstensivt drevet og ligger tæt på skoven, kan der gro selvsåede æbler og pærer, der har undgået de værste bid ved at vokse op nær tornede tjørn og roser. Træer på forladte overdrev bærer præg af tidligere nedbidning – de bliver flerstammede og kan forveksles med "naturskov". Hvor græsset i stedet blev slået, opstod engen.

Danmark er også et *landbrugsland*. Det udmærker sig ved at være planlagt, reguleret, ordnet og formet. Det består af store, ensartede, grønne, gule, brune eller hvide flader af græs, korn, muld eller sne. Plovfurer, markhegn, kanaler, stendiger og alleer striber det op. Plantager lægger et partielt net ned over det, og skov med skarpt afskårne bryn indrammer hele herligheden.

Jorddyrkerne skabte skoven, overdrevet, engen, markhegnet, markstien, gærdet og grøften, men det var digterne, malerne og arkitekterne, der fik øje på herlighederne og henledte opmærksomheden på dem. Næsegrus har vi beundret guldaldermalernes skovlysninger, Dreyers "Skoveng" og Skovgaards "Ble-

geplads under store træer" – billederne af den fælles jord, der sporadisk var tilbage efter udskiftningen, vævet sammen med den erindring, Eckersberg og hans elever havde om det klassiske, ideale landskab af italiensk tilsnit – fra den gyldne tid, da mennesker og natur levede i harmonisk samhørighed.

"Er den smuk? Er den grim? Hvem har ret, Landmanden eller Maleren? Spurgte Diderot om den knudrede, frø-nede og toptørre Eg. Dette samme Spørgsmaal er Landbrugsministeriet stillet over for nu, og burde lige saa lidt som Diderot vente det besvaret; begge anskuelser har Ret, og det er lige vigtigt for Befolkningens personlige Kultur, at alle Aandstyper finder Udløsning for hver sin Naturfølelse, af hvad Art den saa er."^b

Et landskab er en samfundsmæssig, social konstruktion, der kan læses som værk. Det taler til os som kulturprodukt og kunstværk. Det er ladet med betydning gennem den brug, der gøres af det, og den produktion, der kommer ud af det.

Vort forhold til jordbruget kan være dyrkerens eller hyrdens, landmandens eller malerens, som dansk havekunsts store mester G.N. Brandt i 1924 udtrykte det i afhandlingen *Dyrehavens Deling*. Vi kan selv præge fortolkningen. Vi kan vælge at se det rigtige og det smukke i det menneskeskabte eller i det, der tilsyneladende er opstået af sig selv. Når miljøministeren og fødevarerministeren ikke er enige, behøver det ikke skyldes personlige uoverensstemmelser, men kan underforstået ligge i forskelligt valgte syn på omverdenen, der kan rubriceres i den model jeg har kaldt "hortus-pastorale".

b. Fra G.N. Brandt. "Dyrehavens Deling". Havekunst 1924, 132-133.

To moderne visioner

Vor tids to store arkitekter Frank Lloyd Wright og Le Corbusier fra henholdsvis USA og det europæiske kontinent gjorde sig i 1920'erne forestillinger om fremtidens by. I deres forestillinger ligger Diderots og G.N. Brandts to natursyn, landmandens og malerens.

I Frank Lloyd Wrights *Broadacre City* lå husene ved siden af og langt fra hinanden i et landskab synligt skabt af mennesker. I hans vision boede den amerikanske familie ved jorden, med rigelig plads til udfoldelse og udvidelse i en udstrakt by. Med sin inddeling i parceller kunne byen ligne pionerernes patchworktæpper, men især det agrikulturelle landskab, der i sin helhed var blevet synligt efter opfindelsen af flyvemaskinen. Selvstændige erhvervsdrivende og jordbrugere skulle bebo denne by, hvor vinmarker og frugthaver lå mellem grunde med værksteder og individuelt opførte parcelhuse. Byen er at betragte som én stor, frodig have, hvor arbejde og fritid er blandet, og hvor flid og indsats ser ud til at blive belønnet (side 56).

I Le Corbusiers *La Ville Contemporaine*, der i 1930'erne blev til *La Ville Radieuse*, var minimale boliger stablede i et landskab, sporadisk berørt af menneskehånd. Byen er lagt i et fiktivt landskab. Terrænet er plant og berøvet enhver tidligere bydannelse. Ved at bygge tæt og i højden og ved at hæve veje og huse op på søjlebårne dæk blev det store landskab åbent for haver, sportsbaner og parker. Som en anden hyrde kunne man fra tagterrasser og altaner se ned på et

landskab til fornøjelse, der var som skabt af 1800-tallets landskabsgartnere.

Begge byer blev skabt som erstatning for 1800-tallets snavsede, trange, mørke, "utugtige" byer. Begge var moderne, åbne, lyse og rene og formidlende "det gode liv". I begge har brugen af jorden afgørende betydning for landskabet. *Broadacre City* forelå i sin endelige udgave i 1958 og *Ville Radieuse* blev vist i bogform med engelsk tekst i 1967, dvs. at de efter 2. verdenskrig, da den moderne storby tog sin form, kunne fungere som modeller.

Tiden mellem 1. og 2. verdenskrig havde i begyndelsen været præget af en gryende tolerant holdning over for naturen, det oprindelige og det barnlige. Denne holdning kom til udtryk i reform- og demokratibevægelser, moderne pædagogik, dans, musik og i en beundring for det selvgroede, uberørte, oprindelige landskab.

Visionen var en pastoral idyl, der romantiserede det borgerlige liv – hvor friheden kom først. Smukt kom den frem hos G.N. Brandt. "Menneskeånden har aldrig vundet en skønnere sejr end med opgivelsen af sin aleneherskende antropocentriske indstilling for at føle sig forbundet med alnaturen, for at gøre sig til kammerat med dyr og planter. Man kan finde det latterligt og overdrevet men det var en sejr for menneskeheden over sit eget kulturbarberi."^c

Under nazismen blev naturbegejstringen ekstrem. Det nøgne legeme, kvinden og det uberørte, oprindelige,

c. Fra G.N. Brandt. Der Kommende Garten, Wasmuths Monatsheft 4/1930,174-175 (oversat af Malene Hauxner).

selvgroede landskab blev sat på piedestal, og ethvert spor af menneskehånd betragtet som en vandalisme, der efterlod landskabet som kultursteppe.

Tiden efter krigen var præget af afsavn, arbejdsløshed, skam, skyld og frygt. Fællesskabet i landbruget, landsbyen og familien var ved at gå i opløsning. Samfundet skulle bygges op igen, socialt, mentalt og fysisk. Efter nazismens sammenbrud og afslutningen på 2. verdenskrig stod man med den smertelige erfaring, at den menneskelige natur var upålidelig og farlig, hvis den blev sluppet løs. Efter beslutningen om at opbygge nye velfærdsdemokratiske fællesskaber med mennesket i centrum måtte løsningen blive at påvirke, opdrage, forme, styre og kultivere denne natur. "Derfor maa der være en Voksen, som bestemmer i Barneværelset... Menneskelig Vækelse, Oplysning og Opdragelse – uden det bliver Demokrati en farlig Ting."^d

Det blev menneskets bestemmelse at overvinde sin natur, sine drifter og dyriskhed, at lægge afstand til naturen. Følgelig blev det kultiverede, forarbejdede og menneskeskabte til det naturlige og dermed det rigtige og smukke. Som frisættelsen af den indre menneskelige natur i mellemkrigstiden havde sin gentagelse i frisættelsen af naturen udenfor, svarer der til efterkrigstidens kamp mod den menneskelige natur en kamp med naturen udenfor.

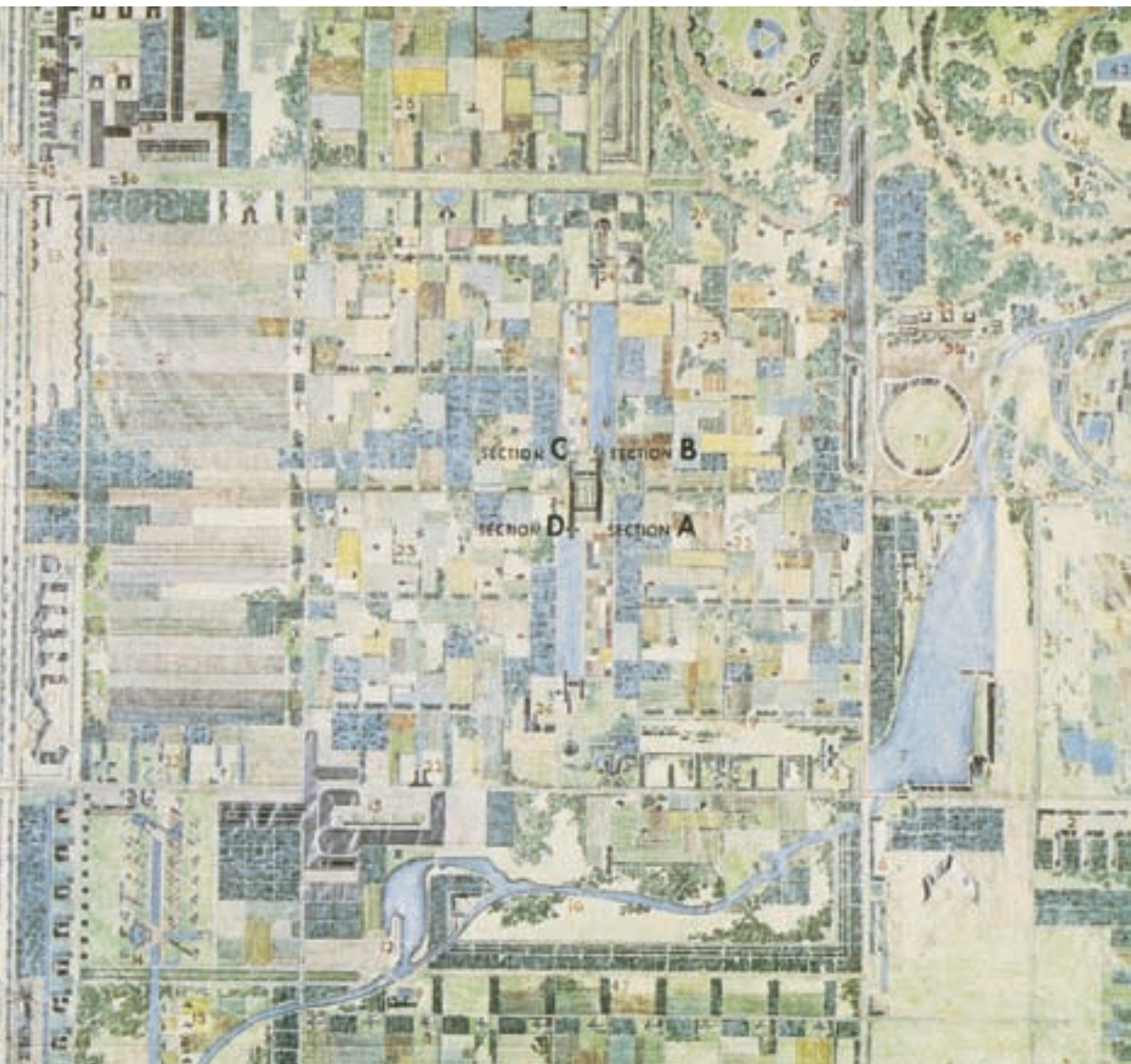
Det kom til at handle om magt og kontrol. Ikke som under enevælde og diktatur, snarere som magt i modsætning til afmagt og som selvkontrol – kontrol af menneskets drifter og sanser.

Naturen kan betragtes som noget, der ligger uden for den menneskelige magtsfære, som ruin eller kaos. I så fald skal naturen overvindes, tugtes, styres eller indhegnes. Naturen er så ikke længere kammerat og symbol på noget godt, men ødelægger og udtryk for et kaos, der skal styres og bruges som et råstof eller indhegnes som et reservat. Med mennesket i centrum er der ikke langt til at betragte mennesket som hersker. Ved at kultivere den ydre natur kunne det æstetiske sprog tillægges en betydning som redskab til forståelse af det nye samfund, der krævede ro, renlighed og regelmæssighed, kontrol, askese, standardisering og demokrati, inden for fællesskabets rammer.

I efterkrigstiden blev visionerne hentet, hvor de menneskelige aftryk var tydeligst, i kulturlandskabets agrikulturelle og hortikulturelle jord- og planteværker. Selvom bøgeskoven med sine slanke, regelmæssige stammer kan have karakter af arkitektur, af søjlehal, så har skoven i Norden mest symboliseret naturen og det naturligt groede. Men i Sydeuropa, i landene omkring Middelhavet dyrkede man oliven, vin og oranger på en måde, som vi her kun kender fra frugtplantager. Med Syden fulgte det terrasserede landskab, latinske torve, de nøgne, hvide vægge, de skarpe sorte skygger, den knoldede brolægning, de klippede plataner, der dannede løvtag, orange- og urtegården. Græs trivedes ikke i Syden. Her var hver plante plantet, intet groede uden en menneskelig indsats.

Min tankeverden tog form under en opvækst i denne tid i et nordsjællandsk jordbrugslandskab, hvor moderniteten

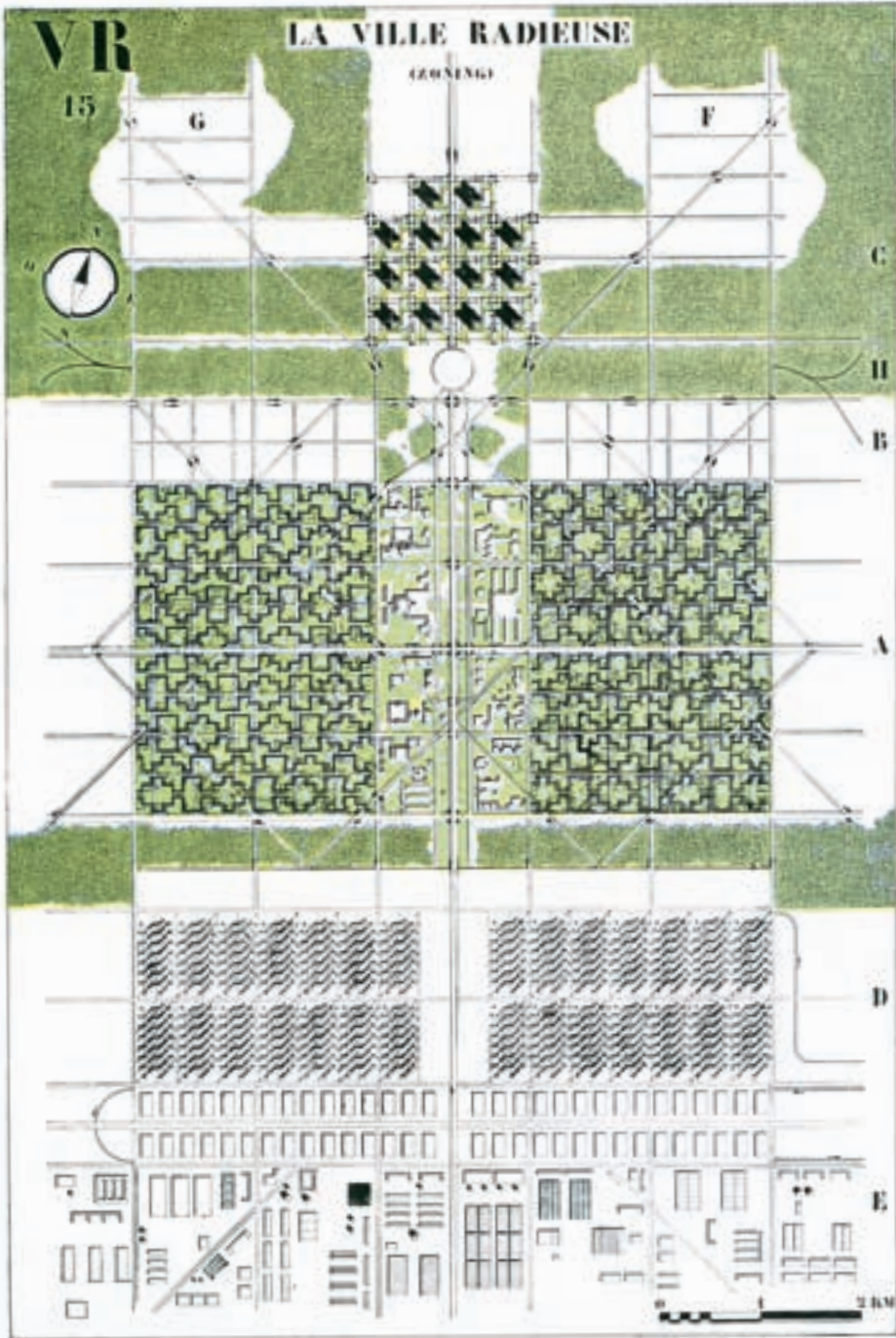
d. Fra Hal Koch. *Hvad er Demokrati?* Kbh. 1945, 17, 40.

Figur 3-4. Frank Lloyd Wright: Plan over "Broadacre City" 1924-1958. Fra Frank Lloyd Wright, *Democracy builds*, Chicago 1945.

var ved at indfinde sig. Danmarks første elementhuse, der af lokalbefolkningen blev kaldt araberbyen, lå mellem landsbyer med mindre gårde og husmandsbrug. Landbokonerne gjorde rent og

passede børn for tilflytterne, og deres mænd kørte hestevogn med studenter og turister eller forsøgte sig med gartneri i kampen for at overleve i nye tider efter 2. verdenskrig.

Figur 3-5. Le Corbusier: Plan over La Ville Radieuse 1930-35. Fra Le Corbusier, *Euvre Complete*, Zürich 1952-57.

Figur 3-6. Paradisets have er i fremtiden fyldt med problemer og konflikter. Foto forf.

På min vej til skole kunne jeg blive forsinket af et hold køer, der skulle krydse vejen hjem til gården, der i øvrigt var kulisse for indspildning af Morten Korchfilm. Ventetiden blev fordrevet ved grøftekanten mellem cikorie og vild gulrod. En morgen var en ærtemark forsynet med et primitivt skilt, hvorpå der stod skrevet: "sprøjtet med bladan." Man behøvede ikke at vide, hvad bladan var, for at forstå, at noget var galt. Ærteplukkeri var tyveri, og skyldfølelsen indfandt sig. Et klogt hovede blandt kammeraterne mente, at man havde sat skiltet op for at skræmme os væk. Det virkede. Fra nu af kunne det at spise en ært lignede med

prøvelser som at gå på tynd is og klatre i rådne træer. Uskylden var forsvundet.

Uskylden forsvandt også på verdensplan. Man havde ikke før Rachel Carsons "tavse forår" i 1962 vidst, at kemikalier hobede sig op i naturen. DDT blev forbudt i 1970. Det afgørende var formodentlig, at man ikke bare fandt det i modermælk, men også i de prestigefyldte, danske mejeriprodukter. Hvis insekter, fugle, fisk og smådyr har betydning for menneskets overlevelse, er sprøjtning og klipning og beskæring af deres livsgrundlag katastrofalt, og blomster og frugter måtte følgelig blive siddende og græsset vokse højt. Konsekvensen måtte

blive, at biodiversitet og stor biomasse betragtes som smukt. Den nye viden fik betydning for det æstetiske sprog. Fokus flyttede fra det planteproducerende, agrikulturelle menneskeskabte landskab, fra herregårdslandskabets magtfulde alleer og skarpe skovbryn, der så fint havde stemt overens med det tidligere program, til småbøndernes løvenge og blomstrende overdrev.

Såvel amerikanske, upolitiske hippier som nymarxister og anarkister i Frankrig og Tyskland havde en indgroet tro på det spontane, frie liv og ville vende tilbage til naturen dvs. genoprette og genfinde det naturlige liv i dets renhed og ægthed. De unge ønskede at være sammen i fællesskab, naturlighed og livsudfoldelse. Efterkrigstidens velfærdsdemokratiske fællesskab blev da også i studenternes tankegang et diktatur, de ville gøre op med i 1968.

Den målsætning, studenterne havde efterlyst, gjaldt alle livets områder. Der var tale om en helhedsløsning. Til denne hørte den ydre natur, haverne, parkerne og landskabet. Det drejede sig om modstand mod den almindelige borgerlige "way of life" med faste spisetider, "ro, renlighed og regelmæssighed". Vi overtog flower power – make love not war – turned on, trip, be ins og love ins, amerikanske ord og udtryk for fænomener, der krævede græsplæner snarere end befæstede pladser. Vi satte eller lagde os på græsset, røg og spillede musik. Autoriteterne, eliten, Gud, Vor Herre, skæbnen, manden, faderen, chefen, den parlamentariske politiker, professoren, kunstneren, eneren, geniet, ekspert, den professionelle og ophavsmanden blev smidt ud og erklæret død. Vi kunne det hele, vi ville selv bestemme. "Vi" var masserne, folket, proletariatet, gruppen, manden på gaden/gulvet, arbejderen, den unge,

studenten, barnet, den farvede, siden også kvinden. Alle der på en eller anden måde havde været undertrykt, skulle nu være hersker i eget hus. Friheden var det centrale, fri kærlighed, fri abort, fri hash og LSD; "befri din krop – befri dit liv".

Samfundet blev rensset for alt, hvad der følte kunstfærdigt: kort herrehår, permanentet damehår, højhælede sko, læggede nederdele, cardigans, brystholdere, roll-ons, forklæder, læbestift, habitter, slips, De-tiltaleform og legeredskaber. I stedet kom det naturlige, det lange hår, nøgenheden, de flade sko, de løse gevandter, arbejdstøjet, gadens tøj, cowboybukserne, dusseriet og bræddebunkerne. Der blev snobbet nedad. En fattigdomskultur opstod og en genrenedbrydning fandt sted. At fremhæve kvalitet eller tro, at der havde været tænkt tanker før, blev opfattet som et forsøg på at undertrykke proletariatet. Instruksen blev erstattet af dokumentarismen. Bevægelsen fra det kunstfærdige mod det naturlige var startet. "Vi betragter vore længsler som virkelighed; fantasien til magten", blev studenterne kampråb ved oprøret i Paris i maj 1968, der startede en revolution der greb forandrende ind i det meste af det kulturelle liv.

Hyrderne, der nu var blevet billedkunstnere og forvaltere, tog et skridt til og gjorde i det næste årti det naturlige til stil. Et sprog havde udlevet sig selv, og et nyt var nødvendigt. Da fantasien blev forlangt tilbage til tronen, var en epoke forbi. Med indgangen til 1970'erne og årets nye kulturelle, sociale og økonomiske situation indfandt sig et ændret syn på menneske og natur og et nyt æstetisk sprog, der var foregrebet i kunsten, ikke mindst i landskabs- og havekunsten, der kan vise os sammenhængen mellem det æstetiske sprog, vi vælger, og det, vi finder betydningsfuldt.

Modeller for fremtiden

Jordbruget er stadig vor historiske fundament. Vi skylder det vor eksistens og herkomst. Vi vægrer os ved at give slip på fundament og historie for dermed at risikere at skulle acceptere forgængeligheden. Måske derfor er visionen om landskabet ofte barndommens eller nostalgis tabte landskab. Den nostalgiske følelse er imidlertid ikke stationær. Den flytter sig.

Det, der imponerer os, kommer som regel fra storbyen og udlandet – og i disse år, som efter krigen, fra USA.

I de amerikanske storbyers uddøende centre og forladte havneindustriområder har man prøvet at fastholde herkomstens forståelighed ved at bevare og genskabe kulturmiljøer i kompagniskab med en voksende kommerialisering. Metoden har sneget sig ind i mindre byer, der holdes i live af turisme, friluftsliv og fritidsliv baseret på forbrug, mens landskabet mellem landsbyerne er blevet til rene fabrikker, hvor der produceres. Udviklingen i byerne kan ses som et far-signal. Billedmagere kan i kompagniskab med den farlige kombination af reklame, forbrug, turisme og fritidsliv gøre jordbrugslandskabet til en pastiche. Faren ved denne fremgangsmåde ligger i at tro, at det kan lade sig gøre at holde fast i herkomstens umiddelbare forståelighed, det vi kalder "at have rødder" ved at bevare og retablere.

Vi er fyldt af en nostalgi, en sødme-fyldt længsel efter det uskyldige, det oprindelige og det, der opfattes som ægte. Denne følelse er reel nok, men hvis den dyrkes, appellerer den til endnu flere længsler, der forbliver utilfredsstillt. Det er i orden at gemme barnets første sko,

men forkasteligt at kræve, at den 18-årige søn går med dem. Nostalgien skal tilfredsstilles med en ny reel virkelighed og ikke med idylliske, forlorne kulisser. Det skal ikke være jordbrugets opgave at spekulere i det nostalgiske begær. Stråtage, gadekær, krogede piletræer ved vandhuller med hjorte og får på enge giver os kun en stakket glæde. Vi kan risikere at skabe andre nostalgiske billeder i stedet for en ny virkelighed.

Landskabets og jordbrugets æstetiske problemer løses hverken med pastorale, naturlignende tilstande eller med bevarelse af forladte kulturmiljøer. At genskabe et landskab er ikke at føre det tilbage, men at synliggøre de processer, der former det, at gøre det begribeligt, at inkludere produktionens kulturelle sammenhæng. Faren ligger i øvrigt også i, at en værdifuld del af landskabet bliver ødelagt. Produktionsbygninger, væksthuse, lader, siloer og mejerier forsvinder eller ombygges til ukendelighed. Hvis man foretrækker at bevare det, man her og nu synes er gammelt og fint, mens det, der endnu ikke er gammelt nok til at være fint, som kun er halvgammelt og fra en i vore øjne beskiddet tid, ødelægges, mister vi muligheden for at forstå, hvorfor landskabet er konstrueret, som det er, og hvordan det hænger sammen. Erkendelser, der styrker en historisk forståelse og letter orienteringen, forsvinder.

Opdelingen i arbejde og fritid er ikke en naturlov. Land og by er ikke nødvendigvis hinandens modsætning. Den funktion, landskabet havde i 1930'erne som rekreativ, romantisk, idyllisk modsætning til byen, er ikke mere påtrængende. Reproduktionen og rekreationen

foregår i byen snarere end på landet. Vi kan ikke som i USA betragte vores land som bestående af store naturområder og storbyer. Vi er som Holland nødt til at betragte Danmark som en have med tættere såvel som mere åbne byer. Grænsen mellem byen som det sorte onde og landet som det lyse gode kan ikke oprettholdes. Da landskabet var rum for rekreation, måtte det tage form som et pastoralt græsningslandskab. I dag er grænsen svær at trække, og er den der, har den æstetisk og erkendelsesmæssig betydning. Denne situation åbner mulighed for et andet landskab med et anderledes produktivt jordbrug og en anden moderne æstetik.

I dag tegner der sig et billede af en større tro på fremtiden, på menneskets evne til at sætte ind. Man er ikke mere lammet af skræk for overbefolkning, atomkrig og forurening. "No future"-generationen er blevet voksen. En ny form for fortolkning af byens landskab er da også kommet til. Den kan kompensere for tabet af primær forståelighed ved igen at gøre det muligt at forstå. Ved en fortolkning af herkomsten og en forståelse for nostalgis rod kan det blive kultivering og de synlige naturprocesser, der skal gøre landskabet begribeligt og virkeligt. Føden, maden, energiproduktionen, byggematerialerne og drikkevandet er nemlig virkelige.

Hvis synet på fødevarer kvaliteten ændrer sig i retning af krav om friske, økologiske og lokalt dyrkede og producerede varer, hvis landskabets mission skal være at skaffe kvalitetsmad på bordet, bæredygtige byggematerialer, rent vand samt at fungere som omsætningssubstrat for vore kødelige rester, vil landskabet ændre karakter i retning af en hortikulturel model – måske med karakter af gartneri

og plantage. Hvis landskabet bliver center for produktion af og handel med hjemlige fødevarer, gartneriprodukter, brændsel og byggematerialer, vil det blive præget af værksteder og væksthuse, vand- og vindkraftværker. Produktion af tegl og træ, æbler og kartofler, det der dyrkes bedst i Danmark, vil farve landskabet.

En ny opfattelse af samfundet som noget, der er til for os og ikke omvendt, er indtrådt, hvad enten vi synes om det eller ej. En ny opfattelse af menneskets og teknologiens evne til at klare problemerne er formentlig også en realitet, omend vi af gode grunde kan have vores tvivl. Nye forbrugsmønstre er ved at opstå. Det kan være at få sendt en kasse grøntsager til døren hver uge, købe blomster fra en båd fra Fejø, plukke og høste på en gård i nærheden af hvor man bor, måske selv dyrke kommunale lodder. Hvis man ikke mere vil have hollandske argurker i plasticfrakke, men danske jordskoder i papirposer, kommer landskabet til at se anderledes ud.

Jordbrugslandskabet har en mission som – det ordet siger – brug af jorden. Danmark har brug for et arbejdende, producerende jordbrug på modernitetens betingelser, et jordbrug, der gør vor verden begribelig som det sted, hvor et samfund er opstået på grund af mulighed for dyrkning. Danmark har brug for et jordbrug, hvor produktionens vej fra jord til bord, fra frø til frugt, fra stamme til spær og fra sten til gulv og væg er synlig, hvor vand, sol og vind kan følges, og hvor forgængeligheden ikke skjules, men begribes i såvel kompost som begravelse.

Man kan ikke forvente ansvarlighed over for produktionens og affaldets kredsløb, før det er begribeligt. Den moderne verden af i dag kan ikke forstås

Figur 3-7. Gartneriets æstetik. Frugtplantager og orangegårde. Foto forf.

uden jordbruget. Bag jordbrugslandskabs eventuelle omdannelse til spisekammer og køkkenhave fra at have været levægelse og fabrik må ligge en forståelse for, at dyrkningsprocessen har sin egen æstetik, og at den er foranderlig. Den forståelse kan hentes i kunsten. Landskabs- og havekunsten kan bruges som redskab til at forstå sådanne omdannelser, der bygger på nye idéer og nye tolkninger.

Man har i det sidste årti i landskabs- og havekunsten kunnet observere et skift i det æstetiske sprog i retning af en afsked med det pastorale, naturlignende og en velkomst til og en accept af den teknisk-kulturelle proces med en ganske anden viden om naturens processer end tidligere. Især i kontinental landskabs- og havekunst har det menneskeskabte

genindtaget sin plads som smukt og rigtigt, hvorfor inspirationen hentes i plantedyrkningen, tilføjet en beundring for jordbehandlingen og det kulturelle kredsløb. Mens vi for nogle år siden skulle bekræftes i vores identitet ved hjælp af stedets ånder og hjemmehørende bevoksninger, kan vi nu se planter omkring os fra hele verden i det multikulturelle landskab. Mens vi før skulle passere halvoffentlige bufferzoner, er vi nu i det private eller det offentlige rum. Til gengæld ved vi ikke, om vi er på landet eller i byen, om vi har fri eller er på arbejde.

Min vision er enkel nok. Den er, at vi kan se frem til at leve i et fredeligt landskab, et etisk rum, hvor økologi ikke er en begrænsning, men et tilbud, hvor byen ikke er en kamplads, hvor frygten for

Figur 3-8. Haven som gård. Gartneriets æstetik. Foto forf.

livet har erstattet kærligheden til livet. Den er et jordbrugslandskab, hvor det kan ses, at mennesker har forsonet sig med hinanden og naturen, et landskab, der er så gæstfrit, at man kan plukke ærter på vej til skole, et æble på vej hjem fra arbejde og en buket blomster på søndagsturen. Lars Von Trier betragter det som et urinstinkt og dermed en menneskeret at kunne nedlægge vildt og fiske. Med tanke for disse kvindelige henholdsvis mandlige urinstikter burde vi tilbydes et jordbrugslandskab, der symbolsk og reelt tilkendegiver, at god, selvplukket og selvfangeret føde er essentielt.

I betegnelsen et gæstfrit jordbrug ligger, at jordbruget tilhører produktionen, at der er opstået en syntese mellem arbejde og økologi, mellem samfund og landskab. Også vi byboere skal være vel-

komne, kunne deltage, blive klogere, få identitet og forstå, og vide at jordbruget er livsvigtigt. Jordbruget skal som kulturprodukt og værk have lov til at være smukt og rigtigt, når det afspejler den menneskelige glæde ved handlen og ikke bare ved handel. Tanken om bæredygtighed indebærer ikke, at vi lader jorden urørt, men at den afleveres i en bedre tilstand, end vi overtog den i.

Jordbruget var ikke til stede i min barnebevidsthed som en forudsætning for opretholdelse af livet. Ikke desto mindre var det en nødvendig og uundværlig del af tilværelsen, sådan som det er den dag i dag for moderne mennesker i storbyer, landsbyer og forstæder. Jordbruget i det landskabelige rum har eksistentiel betydning, er med til at danne arenaen for vort liv. Måtte forståelsen for betydning-

gen af fremtidens jordbrug blive så stor, at brugsværdien overstiger bytteværdien. Måtte vi en dag erkende, at man ikke kan spise penge, hverken virkelige eller forestillede. Måtte vi indse, at mulden er guld – ikke som bytteværdi, men som brugsobjekt.

Med en sådan ny rationel, saglig indgang ligger der stadig lurende farer. Den ene er, at naturens processer ikke kendes

godt nok og derfor overses. Den anden, som ikke er mindre påtrængende, er værdisætningen. Landskabet og naturen hverken kan eller skal værdisættes, akkurat som mennesket – Gud forbyde det – heller ikke må værdisættes. Accepterer man først denne tankegang, er kommercialiseringen uafvendelig. Og så får vi for alvor brug for at tale om etik. Men det vil føre for vidt i denne forbindelse.